

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Funkcjonowanie grup odniesienia w społeczności lokalnej

Author: Tomasz Nawrocki

Citation style: Nawrocki Tomasz. (1986). Funkcjonowanie grup odniesienia w społeczności lokalnej. W: J. Wódz (red.), "Społeczności lokalne : szkice socjologiczne" (S. 66-78). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Funkcjonowanie grup odniesienia w społeczności lokalnej

W trakcie badań nad stereotypem turysty w oczach społeczności lokalnej, przeprowadzonych w miejscowości Lanckorona koło Kalwarii Zebrzydowskiej¹, zauważyliśmy istotny wpływ funkcjonowania grup odniesienia na kształtowanie się tegoż stereotypu. Obserwacje poczynione w trakcie tych badań wpłynęły na podjęcie próby spojrzenia na tematykę społeczności lokalnej poprzez koncepcję grup odniesienia.

Koncepcja grup odniesienia, pomimo kariery w anglojęzycznej socjologii i psychologii społecznej, w polskich naukach społecznych znajduje bardzo rzadko zastosowanie. Być może, że po wydaniu w 1979 roku pracy Piotra Skerisa: *Teoria grup odniesienia*², pracy, która stanowi zarówno analizę prac empirycznych i teoretycznych, jak i próbę samodzielnego spojrzenia na to zagadnienie, oraz po wydaniu w 1982 roku pracy Roberta K. Mertona: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*³, której fragmenty zaliczane są do klasycznych opracowań tej koncepcji, możemy oczekiwać większego zainteresowania problematyką grup odniesienia i większej liczby prób zastosowania tej koncepcji do badań.

W pracy tej zostanie zastosowana koncepcja grup odniesienia do analizy społeczności lokalnej. Sądzymy, że takie ujęcie kwestii społeczności lokalnej pozwoli na spojrzenie w nowym świetle na badane zagadnienie.

Pytanie, na które ma odpowiedzieć praca, brzmi następująco: Jak grupy odniesienia funkcjonują w społeczności lokalnej, jak same są warunkowane przez jej strukturę i system kulturowy oraz jakie przeobrażenia zachodzą pod wpływem procesu modernizacji społeczności lokalnej?⁴ Podstawowym celem pracy jest skonstruowanie pewnego modelu hipot-

¹ Badania nad stereotypem turysty w oczach społeczności lokalnej zostały przeprowadzone w czerwcu 1983 roku w miejscowości Lanckorona koło Kalwarii Zebrzydowskiej przez studentów II roku socjologii Uniwersytetu Śląskiego w trakcie praktyk terenowych. Badania przygotowali i kierowali nimi: Marek Dziewierski, Tomasz Nawrocki i Bogdan Siewierski. Wyniki w opracowaniu.

² P. Skeris: *Teoria grup odniesienia*. Lublin 1979.

³ R. K. Merton: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa 1982.

⁴ Por. P. Skeris: *Teoria grup*...

tetycznego przedstawiającego niektóre aspekty funkcjonowania grup odniesienia w społeczności lokalnej, ze szczególnym uwzględnieniem zmian w ich funkcjonowaniu pod wpływem procesów modernizacji. Model ten ma stanowić punkt wyjścia do dalszych badań zarówno teoretycznych, jak i empirycznych.

W częściach wstępnych pracy zostaną przedstawione podstawowe założenia koncepcji grup odniesienia oraz przyjęty w tej pracy na podstawie koncepcji Talcotta Parsonsa *Pattern Variables* sposób wyróżniania społeczności lokalnej⁵.

Podstawową część pracy zajmie przedstawienie ogólnych prawidłowości funkcjonowania grup odniesienia w społeczności lokalnej oraz zmian w ich funkcjonowaniu pod wpływem procesu modernizacji. Zmiany te zostaną rozpatrzone w trzech płaszczyznach: ekonomicznej, politycznej i społecznej. Do zbadania zjawisk zachodzących w tych trzech płaszczyznach posłużą nam wskaźniki modernizacji wyodrębnione przez Włodzimierza Mirowskiego i Samuela N. Eisenstadta⁶.

Pojęcie grupy odniesienia pojawiło się po raz pierwszy w literaturze socjologicznej w roku 1942 w pracy Herberta H. Hymana *The Psychology of Status*⁷, gdzie — jak sam autor pisze — „poszukiwał zrozumienia sposobów, w których jednostki umieszczają siebie w strukturze społecznej”⁸. Choć H. H. Hyman uważa się za ojca tej koncepcji, należy się zgodzić z Julią Sową, że koncepcja grup odniesienia jest kumulacją i kontynuacją osiągnięć socjologii⁹. Pobrmiewają tu echa teorii Williama G. Sumnera, Charlesa H. Cooley’a, czy George’a H. Meada¹⁰.

Kolejnym autorem, który podjął problematykę grup odniesienia, był Theodore Newcomb. Jednakże pomimo użycia tego samego pojęcia co H. H. Hyman, T. Newcomb nadał mu zupełnie nowe znaczenie. I właśnie w pracach tych autorów narodziło się zróżnicowanie na koncepcje porównawczych grup odniesienia (sięgał do nich H. H. Hyman) i nor-

⁵ T. Parsons, E. A. Shils: *Toward a General Theory of Action*. Cambridge 1951; T. Parsons: *The Social System*. New York 1954; tenże: *Szkice z teorii socjologicznej*. Warszawa 1972.

⁶ S. N. Eisenstadt: *Tradition, Change and Modernity*. New York—London—Sydney—Toronto 1973; W. Mirowski: *Społeczności miejskie w Polsce (zagadnienia typologii i zarys problematyki badawczej)*. W: *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*. Red. S. Nowakowski. Warszawa 1974.

⁷ H. H. Hyman: *The Psychology of Status*. New York 1942.

⁸ H. H. Hyman: *Reference Groups*. In: *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. L. David. New York 1972, Vol. 13, s. 353.

⁹ J. Sowa: *Teoria grup odniesienia*. „Studia Socjologiczne” 1962, nr 4, s. 42.

¹⁰ Wyczerpujące omówienie genezy i historii pojęcia grupy odniesienia można znaleźć w: H. H. Hyman: *Reference...*, s. 353—354 oraz P. Skeris: *Teoria grup...*

matywnych grup odniesienia (pisał o nich T. Newcomb). I choć wielu autorów, jak np. R. K. Merton, posługuje się w swych pracach oboma sposobami rozumienia tego pojęcia, to rozróżnienie to zaciążyło poważnie na dalszych losach koncepcji grup odniesienia.

Jako przykład definiowania porównawczej grupy odniesienia może posłużyć nam propozycja J. Sowy. Autorka ta pisze: „o grupach odniesienia porównawczego mówi się wówczas, gdy cechy charakteryzujące ich członków stanowią układ wielkości, w których osobnik spostrzega cechy swoje i innych”¹¹. Wśród teoretycznych ujęć porównawczych grup odniesienia wyróżnia się teoria porównań Leona Festingera, wynikająca z jego głośnej teorii dysonansu poznawczego oraz teoria względnego upośledzenia, wywodząca się z głośnych badań nad żołnierzem amerykańskim, które były prowadzone przez zespół pod kierownictwem Samuela S. Stouffera, a zostały zreinterpretowane przez R. K. Mertona¹².

Przedstawiając pojęcie normatywnej grupy odniesienia ponownie skorzystamy z propozycji definicji J. Sowy, która pisze: „grupy odniesienia normatywnego są to więc grupy, za których członka osobnik uważa się (akceptując ten fakt) bądź takie, których członkiem osobnik chciałby się stać. Względ na normy grup kształtuje postawę osobnika, jego wartości osobiste”¹³. Niestety autorka, przyjmując tę definicję, znacznie zawęziła problematykę normatywnych grup odniesienia. Nie uwzględniła ona mianowicie grup, do których norm i wartości jednostka byłaby motywowana negatywnie. Grupy takie Th. Newcomb określił mianem normatywnych grup odniesienia negatywnego w odróżnieniu od grup, o których pisze J. Sowa, a które można określić mianem pozytywnych grup odniesienia normatywnego.

P. Skeris, charakteryzując różnorodność ujmowania pojęcia grupy odniesienia, zaproponował „syntetyczne zestawienie proponowanych w literaturze kryteriów wyróżniania grup odniesienia celem prześledzenia implikacji, jakie niosą one dla badań”¹⁴ i zgodzić się należy z autorem, że „przy obecnym stanie wiedzy ważniejsze jest śledzenie prawidłowości w zakresie współwystępowania zjawisk i ich stopniowe uogólnianie aniżeli włączanie rzeczywistości w przyjęty schemat pojęciowy”¹⁵. Po-

¹¹ J. Sowa: *Teoria grup...*, s. 46.

¹² Por. P. Skeris: *Teoria grup...*, s. 30; A. Malewski: *Rozdźwięk między uznawanymi przekonaniem i jego konsekwencje*. W: A. Malewski: *O nowy kształt nauk społecznych*. Warszawa 1975; R. K. Merton: *Teoria socjologiczna...*

¹³ J. Sowa: *Teoria grup...*, s. 45.

¹⁴ P. Skeris: *Teoria grup...*, s. 48.

¹⁵ Tamże, s. 23.

służmy się tym zestawieniem. Wyróżnione zostały następujące kryteria:

- kryterium interakcji z grupą (można tu mówić o występowaniu kontinuum od bardzo częstych interakcji z grupą do stopniowego ich rozrzedzania);
- kryterium przynależności do grupy (ciekawe ujęcie tego problemu znajdujemy u R. K. Mertona¹⁶);
- kryterium czasu (można wyróżnić tu grupy istniejące obecnie, w przeszłości i w przyszłości);
- kryterium decydującego elementu grupy odniesienia, czyli cechy konstytuującej grupę;
- kryterium funkcji grupy odniesienia (tu sytuuje się problematyka normatywnych i porównawczych grup odniesienia);
- kryterium modalności (tu znajduje miejsce problem pozytywnych i negatywnych grup odniesienia)¹⁷.

P. Skeris, rozpatrując układy odniesienia w kontekście struktury społecznej, przedstawił ich funkcjonowanie w czterech typach społeczeństw wyróżnionych poprzez zastosowanie parsonsowskiej koncepcji *Pattern Variables*, a właściwie wykorzystał dwie zmienne spośród pięciu zmiennych modelowych: uniwersalizm-partykularyzm, osiąganie-przypisanie. Chcąc pokazać funkcjonowanie grup odniesienia w społeczności lokalnej i ich przemiany pod wpływem modernizacji, posłużymy się niektórymi wątkami tej koncepcji.

Zgodzić się należy z Janem Turowskim¹⁸, że problematyka społeczności lokalnych należy dziś do najczęściej podejmowanych w socjologii, i to zarówno w refleksji teoretycznej, jak i badaniach empirycznych. I choć od czasów Roberta E. Parka i Ernesta W. Burgessa upłynęło wiele lat, nadal toczą się dyskusje nad tym, czym jest społeczność lokalna. Odpowiedzi padają różne¹⁹.

W naszej pracy, w celu wyróżnienia społeczności lokalnej, posłużymy się koncepcją *Pattern Variables* (zmiennych modelowych) T. Parsonsa. Badacz ten, analizując działania jednostek, posłużył się układem pięciu zmiennych, przedstawionych za pomocą pewnych alternatyw, dylematów, z którymi styka się działająca jednostka. Zmienne te zostały wyko-

¹⁶ R. K. Merton: *Teoria socjologiczna...*

¹⁷ P. Skeris: *Teoria grup...*, s. 24–28.

¹⁸ J. Turowski: *Społeczność lokalna*. „Studia Socjologiczne” 1977, nr 3.

¹⁹ Por. J. Turowski: *Społeczność...*; H. M. Miner: *Community-Society Continuum*. In: *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol. 3. Ed. L. David. New York 1972; A. Komendera: *Refleksje nad społecznością lokalną jako socjologiczną kategorią pojęciową*. „Studia Socjologiczne” 1982, nr 1–2; B. Misztal: *Socjologia miasta*. Warszawa 1978.

rzystane zarówno do tworzenia typologii społeczeństw, jak i do tworzenia teorii modernizacji (Bert F. Hoselitz, Fred Riggs, Samuel N. Eisenstadt)²⁰.

Wyróżnione zostały następujące zmienne służące do charakteryzowania działań jednostki:

I. *The Gratification-Discipline Dilemma: Affectivity vs. Neutrality.*

II. *The Private vs. Collectivity Interest Dilemma: Self-orientation vs. Collectivity Orientation.*

III. *The choices between Types of value-orientation standart: Universalism vs. Particularism.*

IV. *The choice between „Modalities” of social object: Achievement vs. Ascription.*

V. *The definition of Scope of interest in the object: Specificity vs. Diffuseness*²¹.

Uwagę naszą skupiamy, podobnie jak P. Skeris, na trzeciej i czwartej zmiennej modelowej, przyjmując za autorem *Teorii grup odniesienia*, że „te orientacje ku wartościom funkcjonują we wszystkich systemach działań, niemniej pierwsza i piąta ma większe znaczenie dla systemu osobowości, trzecia i czwarta — dla systemu społecznego, zaś druga funkcjonuje równorzędnie w obu systemach”²².

Trzecia zmienna modelowa (orientacja ku wartościom) uniwersalizm-partykularyzm (*universalism vs. particularism*) dotyczy tego, czy jednostka w trakcie działania wobec danego przedmiotu kieruje się pewnym uniwersalnym systemem wartości, czy własnym stosunkiem wobec danego przedmiotu.

Czwarta zmienna modelowa osiągnięcie-przypisanie (*quality vs. performance*) z kolei odnosi się do tego, czy traktować inną jednostkę w zależności od jej osiągnięć, czy w zależności od cech jednostce przypisanych.

Jeżeli przyjmujemy, że społeczność możemy sytuować na kontinuum, na końcu którego z jednej strony znajdują się społeczności charakteryzujące się przypisaniem i partykularyzmem, a na drugim końcu społeczności charakteryzujące się osiągnięciem i przypisaniem, to społeczność lokalna będzie usytuowana na końcu wyznaczanym przez partykularyzm i przypisanie.

²⁰ Zob. M.S. Szczepański: „Konwencjonalne” teorie rozwoju a rzeczywistość Trzeciego Świata. Studium krytyczne. „Prace z Nauk Społecznych”. T. 11. Red. Z. A. Zechowski. Katowice 1982.

²¹ T. Parsons: *The Social...* Fragment dotyczący zmiennych modelowych nie został przetłumaczony z powodu trudności w przełożeniu niektórych pojęć na język polski.

²² P. Skeris: *Teoria grup...*, s. 90.

Po przedstawieniu przyjętego w pracy ujęcia społeczności lokalnej spróbujemy odpowiedzieć, jak cechy społeczności lokalnej wpływają na funkcjonowanie w niej grup odniesienia.

Już przy rozważaniu partykularyzmu społeczności lokalnej napotykamy na wysoce istotną prawidłowość funkcjonowania grup odniesienia w tej społeczności. Preferowanie w trakcie oceny zjawisk własnego stosunku do danego zjawiska, przedmiotu społecznego zamiast odwoływania się do szerszych uniwersalnych systemów wartości, świadczy o tym, że członkowie społeczności lokalnej nie szukają pewnych uniwersalnych normatywnych układów odniesień poza nią, a wewnątrz własnej społeczności, i nawet więcej, partykularyzm świadczy o tym, że możemy tu mieć do czynienia z silniejszym niż w innych typach społeczności występowaniem normatywnych jednostek odniesienia określających działanie jednostki. Czyli, gdy szcharakteryzujemy zmienną partykularyzmu za pomocą terminów związanych z koncepcją grup odniesienia, okaże się, że już w samej przyjętej przez nas definicji społeczności lokalnej tkwi założenie, iż mamy do czynienia w niej z wyłącznym funkcjonowaniem grup i jednostek odniesienia, czyli z brakiem odniesień zewnętrznych.

Kolejna refleksja nasuwa się przy rozważaniu zmiennej przypisania. Ocena jednostek, ich nabór do pełnienia ról w społeczności lokalnej nie odbywa się w zależności od indywidualnych osiągnięć, lecz w zależności od cech przypisanych jednostce. Funkcjonowanie przypisania w społeczności możliwe jest tylko wtedy, kiedy mamy do czynienia w niej ze sztywnym, jasno określonym układem odniesienia, i to zarówno w aspekcie normatywnym, jak i porównawczym. Tylko taki, właściwy danej społeczności, sztywny, spetryfikowany i znany przez wszystkich jej członków układ grup odniesienia pozwoli jednostce na bezkonfliktowe określenie swojego miejsca w społeczności i ocenienie innych jednostek bez odnoszenia się do ich rzeczywistych osiągnięć.

Podsumowując można stwierdzić, że w społeczności lokalnej mamy do czynienia z funkcjonowaniem sztywnego układu własnych grup i jednostek odniesienia oraz brakiem odniesień zewnętrznych.

Do takiego wniosku prowadzi nas także analiza pozostałych cech społeczności lokalnej. Wspólnota terytorialna, bliskość przestrzenna innych jednostek-współczłonków społeczności przy zamkniętym jej charakterze sprawia, że jednostka mając znacznie utrudnione komunikowanie się z grupami będącymi na zewnątrz społeczności wybiera jako grupy odniesienia grupy należące do danej społeczności, bądź co najwyżej — jak trafnie zauważyła J. Sowa²³ — określa grupy zewnętrzne jako grupy

²³ J. Sowa: *Teoria grup...*, s. 46.

negatywnego odniesienia. Obok braku ruchliwości zewnętrznej, co jest integralnie związane z zamkniętym charakterem społeczności, występuje brak ruchliwości wewnętrznej. Brak tej ruchliwości — jak zauważył P. Skeris — wpływa na ograniczenie wyboru zewnętrznych grup odniesienia. Dzieje się tak, ponieważ wskutek ograniczenia ruchliwości jednostki nie mogą przemieszczać się na pozycje skrajne w grupie i nie szukają zewnętrznych grup odniesienia, co charakteryzuje jednostki zajmujące pozycje marginalne²⁴. Szukać takich grup mogą jedynie jednostki, które zajmują pozycje marginalne, będące do nich przypisane. Zamknięty charakter, ograniczenie ruchliwości zewnętrznej i wewnętrznej sprawiają, że jednostka nie może wybierać konkurencyjnych grup odniesienia wobec grup własnych, a taki stan powoduje spetryfikowanie, usztywnienie istniejących w społeczności lokalnej grup odniesienia.

Jednakże w dniu dzisiejszym coraz rzadziej można spotkać podobne społeczności. Pod wpływem procesów modernizacji zanika tradycyjna społeczność lokalna²⁵.

Przemiany w funkcjonowaniu grup odniesienia w społeczności lokalnej pod wpływem modernizacji będziemy rozważać w trzech płaszczyznach: ekonomicznej, politycznej i społecznej²⁶. Przedstawiając „różnicowanie modernizacyjne”, dyferencjacje społeczności lokalnej posłużymy się wskaźnikami modernizacji wyodrębnionymi przez W. Mirowskiego i S. N. Eisenstadta²⁷. W ten sposób powstanie opis idealnotypologiczny procesu modernizacji, którym można będzie posłużyć się w dalszych rozważaniach. W. Mirowski pisze: „modernizacja struktury społeczno-ekonomicznej oznacza przede wszystkim:

- specjalizację ekonomiczną,
- zanik znaczenia kryteriów statusu społecznego opartych na dziedziczności i przypisaniu do miejsca i klasy społecznej,
- otwarcie kanałów ruchliwości społecznej dla szerokich rzesz ludności,
- osłabienie roli tradycyjnych elit w życiu społecznym,
- rozpowszechnienie uczestnictwa w życiu politycznym,
- rozwój sieci masowego przekazu i wzrost ich znaczenia”²⁸.

Obok wymienionych powyżej wskaźników zróżnicowania modernizacyjnego należy uwzględnić w sferze politycznej powstanie złożonych struktur władzy, a w sferze społecznej — zagadnienie sekularyzacji.

²⁴ Por. P. Skeris: *Teoria grup...*, s. 95.

²⁵ Por. J. Turowski: *Społeczność...*

²⁶ Por. S. N. Eisenstadt: *Tradition...*; M. S. Szczepański: „Konwencjonalne”...

²⁷ Por. S. N. Eisenstadt: *Tradition...*

²⁸ W. Mirowski: *Społeczności miejskie...*, s. 60.

Analizując poszczególne wskaźniki modernizacji, chcemy pokazać, że zmiany w funkcjonowaniu grup odniesienia zachodzące w sferze ekonomicznej, politycznej i społecznej prowadzą do zmiany układów grup odniesienia w społeczności lokalnej. Grupami odniesienia stają się dla członków społeczności lokalnej także grupy usytuowane na zewnątrz, a nie — jak to było przed rozpoczęciem procesu modernizacji — wewnątrz społeczności. Prześledźmy tę prawidłowość w poszczególnych płaszczyznach oddziaływania procesu modernizacji.

Podstawowe znaczenie mają zmiany zachodzące w płaszczyźnie ekonomicznej. Zmiany te polegają na specjalizacji ekonomicznej społeczności, którą można wyrazić poprzez postępującą specjalizację ról zawodowych. Idealna społeczność lokalna charakteryzuje się samowystarczalnością ekonomiczną i tym, że więzy ekonomiczne z innymi grupami są mocno ograniczone, a podział pracy wewnątrz społeczności — prosty. W społeczności takiej każda jednostka wykonuje podobną pracę, produkując na ogół to wszystko, co jej jest potrzebne do przetrwania. I dla takich jednostek grupy odniesienia składają się z jednostek wykonujących podobną pracę, zajmujących podobne miejsce w podziale pracy. Dzieje się tak dlatego, iż jednostka, aby mogła porównywać się z grupą, musi dostrzegać lub wyobrażać sobie pewne podobieństwa co do swojej pozycji i pozycji grupy²⁹. Kiedy w społeczności lokalnej rozpoczyna się proces specjalizacji ról ekonomicznych, dla jednostki grupami odniesienia przestają być grupy składające się z współczłonków danej społeczności, a stają się grupy składające się z jednostek usytuowanych na zewnątrz społeczności lokalnej, ale zajmujących te same miejsca w podziale pracy, pełniących te same role zawodowe. Podsumowując zmiany zachodzące w sferze ekonomicznej, trzeba stwierdzić, że doprowadziły one do występowania grup odniesienia usytuowanych na zewnątrz społeczności lokalnej.

W sferze politycznej zmiany zachodzące w społeczności lokalnej pod wpływem procesu modernizacji oznaczają stopniową dyferencjację władzy politycznej, a w szczególności rozpowszechnienie uczestnictwa w życiu politycznym, rozwój złożonych struktur władzy oraz osłabienie roli tradycyjnych elit władzy. Wszystkie te zjawiska nie pozostają bez wpływu na grupy odniesienia. Przedstawiając ten wpływ nawiążemy do niektórych elementów koncepcji struktury władzy w społeczności lokalnej Zygmunta Baumana³⁰ (pamiętając, że społeczność lokalna w rozumieniu przyjętym przez Z. Baumana odpowiada społeczności w trakcie przemian

²⁹ R. K. Merton: *Teoria socjologiczna...*, s. 300.

³⁰ Z. Bauman: *Struktura władzy w społeczności lokalnej. Konceptualizacja badań*. „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1962, nr 12.

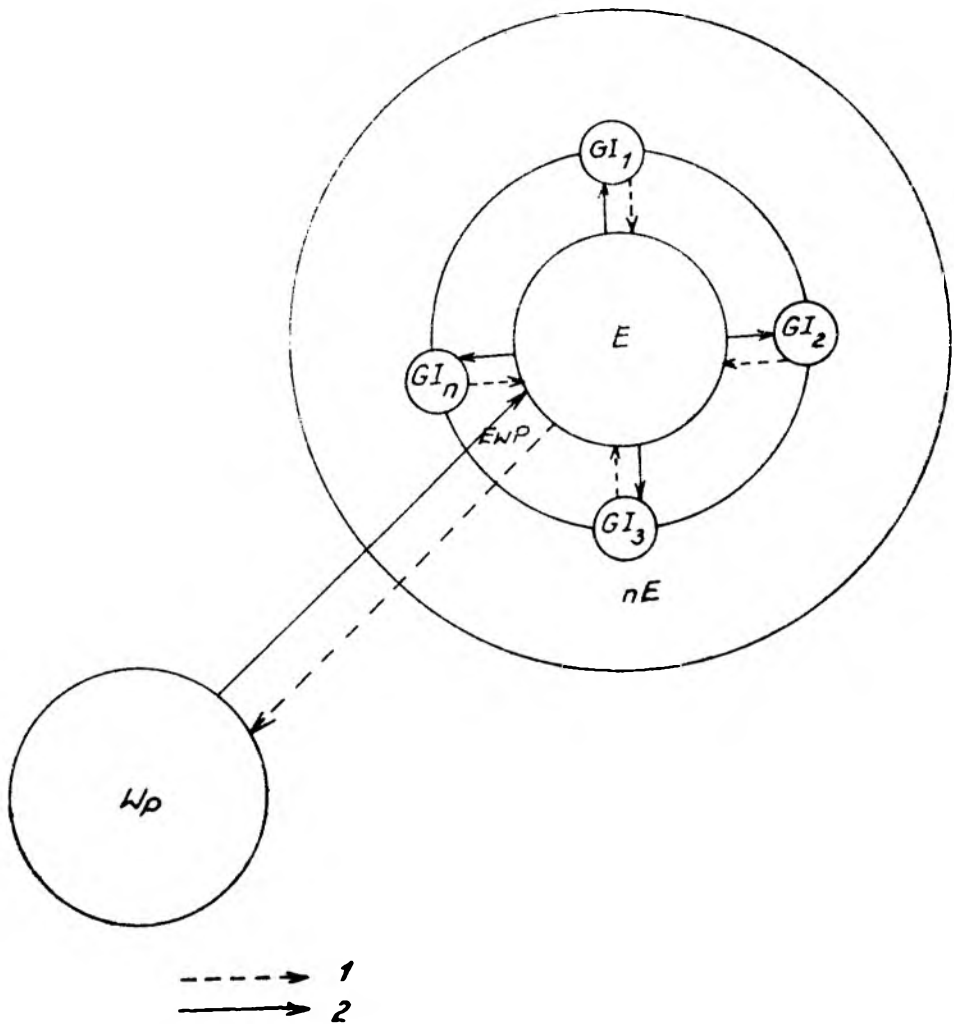
wywołanych procesem modernizacji według interpretacji pojęcia społeczności lokalnej przyjętej w tej pracy). Model ten, może zbyt uproszczony, szczególnie jeśli chodzi o to, co znajduje się na zewnątrz społeczności lokalnej, pozwala na ukazanie pewnych interesujących nas prawidłowości. Zaznaczyć jeszcze należy, że przez władzę Z. Bauman rozumiał podejmowanie decyzji. Ujęcie takie zbliża go do tradycji rozważania władzy w społeczności lokalnej wywodzącej się od Roberta Dahla³¹.

Jak wynika z przedstawionej struktury władzy na rys. 1, w społeczności lokalnej jednostka zawsze ma w niej do czynienia z grupami odniesienia należącymi do danej społeczności i z grupami usytuowanymi na zewnątrz danej społeczności (władza państwowa). Jest to istotna różnica, albowiem w tradycyjnej społeczności lokalnej zewnętrzne grupy odniesienia właściwie nie funkcjonowały, nawet dla elit władzy. Grupy odniesienia można scharakteryzować w zależności od miejsca w strukturze władzy społeczności lokalnej danej jednostki i jej grupy odniesienia, miejsca te określają charakter stosunków między jednostką a grupą. Stosunki te można określić jako stosunek władzy i stosunek wpływu. I tak, inaczej będzie funkcjonować jako grupa odniesienia elita władzy dla jednostki z nie-elity, a inaczej dla jednostki z elity.

Struktura władzy przedstawiona przez Z. Baumana pozwala na przedstawienie procesu rozpowszechniania uczestnictwa w życiu politycznym jako zwiększenie wpływu nie-elity, działającej poprzez grupy interesu i ich elity wpływów, na elitę władzy, a poprzez nią dalej na władzę państwową. Poprzez aktywność polityczną jednostka zyskuje nowe grupy odniesienia położone wewnątrz i na zewnątrz społeczności i nie ogranicza się — jak w społeczności lokalnej — do grup usytuowanych wewnątrz społeczności. W wyniku procesu modernizacji niemożliwe staje się dbanie wyłącznie o partykularne interesy społeczności bez uwzględnienia kontekstu ogólnospołecznego, co oczywiście świadczy o potrzebie istnienia zewnętrznych grup odniesienia.

Nowe grupy odniesienia jednostka zyskuje także poprzez różnicowanie struktury władzy. Zanikają stare elity władzy, powstają nowe. Interesujący jest proces zanikania starych elit władzy pozbawionych możliwości decyzji i przekształcania się w grupy odniesienia normatywnego. I tak, stare elity, nie biorąc pod uwagę w dostatecznym stopniu zewnętrznych grup odniesienia, musiały zmienić funkcję i dziś dawni lokalni przywódcy już nie decydują o losach społeczności, są dla jej członków jedynie symbolem, reprezentacją pewnych wartości.

³¹ M. Catells: *Kwestia miejska*, Warszawa 1982, s. 258—259; J. Staniszkis: *Millsa i Dahla spór o elitę władzy*, „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1962, nr 12.

Rys. 1. Struktura władzy społeczności lokalnej

- 1 — stosunek wpływu
- 2 — stosunek władzy
- E — elita władzy (grupa podejmująca decyzje)
- nE — nie-elita (grupa, której zaspokajanie potrzeb regulują decyzje elity)
- GI — grupa interesu
- EwP — elita wpływów (artykułuje potrzeby grup interesu i wywiera nacisk na elitę władzy)
- WP — władza państwowa³²

Opracowano na podstawie: Z. Bauman: *Struktura władzy w społeczności lokalnej. Konceptualizacja badań*. „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1962, nr 12, s. 19.

³² Z. Bauman: *Struktura...*; por. W. Narojek: *Założenia studium nad ludźmi władzy miasteczka*. „Studia Socjologiczno-Polityczne” 1962, nr 12.

Zmiany w strukturze władzy nie dotyczą tylko zaniku starych elit. Można zaobserwować ciągłą dyferencjację całej struktury władzy. Powstają nowe grupy interesu, nowe elity wpływów, różnicuje się charakter wpływu władzy państwowej. Jednostka ma szerokie pole do rozwoju aktywności politycznej, pole coraz szersze, ponieważ polityka wkracza do coraz to nowych sfer życia. I tak jednostka staje ciągle w obliczu nowych grup odniesienia.

Proces modernizacji wywiera oczywiście także wpływ na sferę społeczną społeczności lokalnej i przejawia się on w zaniku znaczenia kryteriów statusu społecznego opartych na dziedziczności i przypisaniu do miejsca i klasy społecznej, otwarciu kanałów ruchliwości, rozwoju sieci środków masowego przekazu i wzroście ich znaczenia oraz sekularyzacji.

O zmianach, jakie przechodzi społeczność lokalna, świadczy zanik zmiennej przypisania, która konstytuuje w przyjętym przez nas rozumieniu społeczność lokalną. Zanik przypisania pociąga za sobą zanik spetryfikowanych układów grup odniesień, które przypadały jednostce, pozwala na większą elastyczność w doborze grup odniesienia. Sprzyja temu też otwarcie kanałów ruchliwości społecznej, i to zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Jednostka może stykać się z innymi grupami i dzięki temu może orientować się na coraz to nowe grupy odniesienia. Ponieważ społeczność nie ma dłużej charakteru społeczności zamkniętej, jej członkowie przestają oceniać grupy zewnętrzne jako negatywne grupy odniesienia. Ruchliwość wewnętrzna pozwalająca jednostkom na zajmowanie pozycji peryferyjnych sprzyja temu, że jednostki mogą wybierać jako grupy odniesienia, grupy zewnętrzne.

Dzięki rozwojowi i wzroście znaczenia środków masowego przekazu jednostka ma możliwość wyboru grup odniesienia, z którymi nie mogłaby się inaczej zetknąć z powodu niewspółistnienia w przestrzeni i w czasie. I można spierać się z Marshalllem McLuhanem, czy świat rzeczywiście jest „globalną wioską, czy nie, jednakże faktem jest, że przestrzeń została już opanowana w znacznej mierze. Dzięki środkom masowego przekazu jednostki coraz częściej sięgają do zewnętrznych układów odniesień i często szukają tam możliwości integracji społeczeństwa”³³. Jednakże możliwość ta, podobnie jak wiele innych niesionych przez środki masowego przekazu, jest niebezpieczna. Zwracał na to uwagę już klasyk polskiego filmoznawstwa Bolesław Matuszewski, pisząc o zaniku lokalnego obyczaju pod wpływem oddziaływania „ożywionej fotografii”³⁴, i zwraca

³³ J. Mikułowski-Pomorski: *Badanie masowego komunikowania*. Warszawa 1980, s. 164.

³⁴ B. Matuszewski: *Ożywiona fotografia: czym jest, czym być powinna*. „Kino” 1983, nr 7, s. 25.

na to uwagę dziś Jerzy Mikułowski-Pomorski, pisząc o imperializmie kulturalnym³⁵. I dziś wizja fantastów, w której jednostką manipuluje się poprzez podsuwanie układów odniesień w środkach masowego przekazu, nierzadko staje się faktem.

Wskaźnikiem modernizacji jest także sekularyzacja społeczności. Jednakże w polskich warunkach społeczno-kulturowych na proces sekularyzacji wpływają inne zmienne, które mogą zakłócić obraz przebiegu sekularyzacji w społecznościach lokalnych i nie pozwolą na prawidłowe odczytanie przemian w funkcjonowaniu grup odniesienia.

Powyżej przedstawione rozważania świadczą o tym, że pod wpływem procesu modernizacji następuje zmiana w funkcjonowaniu grup odniesienia w społeczności lokalnej. Zmiana ta zachodzi zarówno w płaszczyźnie ekonomicznej, politycznej, jak i społecznej. Polega ona na tym, że wśród członków danej społeczności funkcjonują zewnętrzne układy grup odniesienia, a nie jak to było dotychczas — tylko wewnętrzne układy grup odniesienia. Konkludując stwierdzamy, że pod wpływem procesu modernizacji w społeczności lokalnej powstają zewnętrzne układy grup odniesienia.

³⁵ J. Mikułowski-Pomorski: *Środki masowego komunikowania wobec społecznego rozwoju*. „Kino” 1979, nr 4, s. 32—35.

Томаш Навроцки

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГРУПП ОТНЕСЕНИЯ В ЛОКАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Резюме

Автор обсуждает функционирование групп отнесения в локальном обществе, подверженном процессам модернизации. В основной части работы представлены общие закономерности существования и действия этих групп в локальном обществе в трех сферах: экономической, политической и общественной. На основе анализа различных результатов исследования автор установил, что вследствие процессов модернизации в локальных обществах появляются внешние структуры групп отнесения. Постепенно они вытесняют вездесущие до настоящего времени внутренние структуры.

Tomasz Nawrocki

GROUPS OF REFERENCE OPERATING IN A LOCAL COMMUNITY

Summary

The author treats of the operation of the groups of reference in a local community undergoing the process of the modernizational transformations. The basic part of the paper presents the general regularities of these groups existing and operating in a local community in the three planes — economical, political, and social. Basing on the analysis of the research results the author concludes that as the outcome of the modernization processes in local communities emerge the external systems of the groups of reference. They supersede little by little the inner systems of these groups, prevailing till now.